

Hadd szorítsak testvérkezét...

Gyűjtemény a magyar munkás-folklor-hagyományokból

A magyar néprajztudomány sajátosan új ágát fejlesztette ki — mintegy harminc esztendő gyűjtőmunkájával — egy budapesti tudományos kutató, dr. Nagy Dezső, aki most tette le összefoglaló kötetét a Magyar Tudományos Akadémia asztalára. Feldolgozta a magyarországi munkásfolklor, amely azért jelent újdonságot, mert a szakmai felfogás folklorként eddig csak a parasztság költészetét, sajátos kultúráját tartotta számon, és erre szűkítette ezt a fogalmat. Most viszont a szerző a példák sorával bizonyítja, hogy a magyar munkásosztály minegy 120 éves történetének, küzdelmeinek, átmeneti vereségeinek és a felszabadulással bekövetkezett végső győzelmeinek különleges néprajzi kutatási feladatai is vannak. Küzdelmei során ugyanis nemcsak politikai szervezetei alakultak ki, hanem sajátos szórakozási, művelődési formái és intézményei is. Hagományossá lett dalkultúrája, mesekincse, számos balladája, sőt anekdotája. Ezeket összefoglalóan munkáshagyománynak nevezhetjük, amely sajátosan gazdagítja a folklorisztikát.

Több tízezer sornyi dalszöveget, verset gyűjtött össze dr. Nagy Dezső, és szemléletesen mutatja meg ezekkel azt is, hogy a magyar munkásosztályban mindig milyen éleken élt a törekvés a szabadság iránt, a kesőfeudális, majd a kapitalista megkötöttségek elleni harc szelme, és miként törekedtek az elnyomás, a kizsákmányolás felszámolására a mindenkorj osztályharc eszterinű fegyverével. E fegyverek egyike volt a munkásdal is, amely — ha kellett — kigúnyolta az elnyomókat, és lelkesítette az elnyomottakat.

A vaskos kötetet kitevő kézirat tudományos mű egyebek között bemutatja a Magyar Tanácsköztársaság leverése után 1919-ben emigrációba kényszerült forradalmárok ilyen jellegű hagyományait, valamint az első és a második világháborúhoz fűződő forradalmi és folklorizálódott magyar költészetet, melyek tömegek ajkán éltek tovább. Rendkívül érdekesek és figyelemre méltók azok a dalok, amelyekből az első világháborúból hazakészülő, a fiatal szovjet államban vöröskatonává lett munkások és parasztkatonák hangja szól. Arról daloltak: hogyan készülődnek a forradalomra, a Magyar Tanácsköztársaság megvédésére. Az egyik ilyen szép dalt például a híres Kossuth-nóta dallamára énekeltek. Nyomatásban is megjelent, mégpedig Omszkban, ahol Ligeti Károly, az ott mártírhaltált vörösmagyar parancsnok és lapszerkesztő Forradalom című újságja közölte. Így hangzik:

Felébredtünk a rabságból, / Kibontva a vörös zászló. / Büszkén vonulunk alatta, / Rablónk volt hazájába. / Eljen a munkás szabadság! / Eljen a proletár! A hadifogságból hazakészülő magyar vöröskatonák számos feledésbe merült dalát eleveníti föl dr. Nagy Dezső tudományos munkája. E dalok egyik szép példája a következő is:

A moszkvai állomáson / menetűtra készen, / Szomorúan trüszköl. / füstöl a mozdony a féken. / Piros zászló rajta, / magyar vörös lövész tartja, / Mennek már a hadifoglyok / új honfoglalásra.

Es idézhetünk egy másikat is: Tedd kezembe, kérgeskezü / tovaris, a kezedet, / Hadd szorítsak testvérkezét, / Munkás elvtárs teveled... Azán, sajnos, az ismeretes okok folytán leverték a Magyar Tanácsköztársaságot, és hívei közül sokan emigrációba kényszerültek. Közülük többen irodalmi tevékenységet is folytattak, lapokat, folyóiratokat, munkáslétkönyveket adtak ki. A környező országokban és a Szovjetunióban egyaránt, jelentek meg ilyen lapok és könyvek, amelyek gyakran átvették egymás alya-

gait is, így vándoroltak az emigrációban keletkezett munkásdalok, illetve azaz vált költemények. Jelentős forrás a Moszkvában 1929—1937 között megjelent Sarló és Kalapács című magyar nyelvű folyóirat, valamint az ugyancsak moszkvai magyar nyelvű Új Hang 1938-tól 1941-ig.

A közelmúlt években elhunyt Hidas Antal költő nevéhez gazdag hagyományanyag fűződik. Népdalos hangvételű versekbe foglalta a világproblémákat, a magyar törekvéseket. Természetesen, ez csak egy része volt ismeret nagyformátumú és világ-irodalmi méretű munkásságának. Amikor Magyarország felszabadulása után hazatért, ezekből „a népdallá vált munkáverseiből” kötetekben is megjelentek, majd a Zenetudományi Intézet munkatársai rendszeresen felgyűjtötték a dallamokat. Ilyen tipikusan népdalos hangvételű az 1925-ben írt következő dala:

Sűrű csillagos az ég, / Földnélküli, fáje még, / hogy a hátár másnak zöld / Hogy másnak terem a föld? / Lesz még szülő, / légy kenyér, / Lesz vasaltalpu szeker, / Földnélküli, minden lesz, / Ha a világ vörös lesz!

Valamivel később született az alábbi dala, amelyben a Horthy-Magyarország miatti elkeseredésnek ad hangot Moszkvában, a hazuról érkező gyászos hírek hatására:

Édes földem, Magyarország, / De megült a szomorúság. / Fejünk fölött fehér atok, / Szt. Verjük mi, proletárok, / Örökre! A második világháború idején a szovjet oldalon harcoló emigráns magyar kommunisták sajátos módon folytattak propagandát. A Kossuth névvel jelzett magyar nyelvű rádióadó több nagyerőjű hangszóróját helyezték el a szembenálló oldalon háborúba kényszerített magyar katonák hadállásai közelében, és felhívták a figelmüket az értelmelleni harcra, amelyet folytattak, ugyanakkor az átállásra buzdították őket. Ennek hangulati aláfestésére magyar népdalok vagy ismert más dalok kottájára antifasiszta szövegű énekeket is bejásztak. Ezeket a szövegeket többnyire névtelenül

írtak olyan egyébként kiemelkedő jelentőségű és emigrációban élő költők, mint Balázs Béla, Gábor Andor, Vozári Dezső.

A háborús években Moszkvában megjelent magyar verseskötetekben is névtelenül jelentek meg ezek az antifasiszta dalszövegek és kották. A magyar hadifoglyok Igaz Szó című lapjában ugyancsak névtelenül közzölték és terjesztették el őket. Több száz strófát gyűjtött belőlük össze dr. Nagy Dezső, és számos példával bizonyítja, miként folklorizálódtak, vagyis váltak közszójon forgo, kedvelt, népszerű dalokká. Az eredeti dallamot jóformán mindenki ismerte még hazuról, így aztán szívesen énekeltek hozzá a szívből jövő új szöveget, mint például ezt:

Zsindelyezik a kaszárnya tetejét, / Mind elvitték a legények elejét, / Haza innen kevés kerül belőle, / Mert a német egyre küldi előre...

A szovjet emigrációban élt Gábor Andor, e korszak folklorizálódott dalai túlnyomó többségének a szerzője, ám ez csak jóval később derült ki. Tulajdonképpen ez a jeles író és publicista alig írt verset 1924—1940 között, de amikor a hitleri hordák megtámadták a Szovjetuniót, akkor úgy érezte — mint írta egy helyen —, hogy „hangommal kell védenem hazámat”. Ez a keletkezés története a nagy hatású, a magyar népdalok, illetve az úgynevezett múdalok hagyományos fordulatait továbbépítő antifasiszta és hadifoglyoköltészetének, amelyekből egy egész kötetre való maradt fenn. Végezetül még idézzünk föl egyet belőlük:

Német hernyó rá a magyar / rózsabokron, / Ki a magyar ifjúságon segíteni / akar otthon, / Ki a fiat pusztulásra, / idegenbe nem nevelte: / Ússón rá a gonosz kézre, / amely velünk ezt művelte.

Megőrzésre méltó hagyományai mindezek a munkásműveltségnek, Nemes tradíciók még akkor is, ha irodalmi értékük természetesen vitatható. Nemcsak a magyar kultúrának, hanem a szovjet és a magyar népet összekötő internacionalista barátságának is nemes hagyatéka. Jogosan tarthatnak számon a szakmai érdeklődésen túl a szélesebb közvélemény figyelmére, és hozzásegíthetnek a szocialista tudatformálás időszéri törekvéseikhez.

L. Z.

Az idilltől a realizmusig

Születésnap beszégetés Sötér Istvánnal

Sötér István hetvenéves. A születésnap alkalmával próbáljunk meg bepillantani műhelymunkájába.

— Van-e kritikus-irodalomtörténésznek külön írói ars poeticaja?

— Nem hiszem, hogy lenne külön írói ars poeticám, én a munkásságomat teljes egészében látom. Mivel íróként kialakult a saját műhelyem; ezért bele is tudom helyezni magam egy másik író — akár kortársi, akár múltbéli író — műhelyébe. S ha egy másik író meg akarok ismerni, meg akarom érteni műhelyét, akkor már kritikai feladatokat végzek. Ha pedig a műhelyt körülvevő kort is megkísérelm feltámasztani, vagy több íróra is jellemző sajátosságokat kutatok, akkor már az irodalomtörténész munkálkodik bennem.

— Az irodalmi műhelyt érintve: helyét a Nyugat harmadik nemzedékének tagjai között jelöli ki az irodalomtörténet.

— A Nyugat harmadik nemzedékéhez sorolnak, ott tárgyalnak az irodalomtörténeti fejezetek — s csakugyan oda is tartozom. De azért a dolog nem ilyen egyszerű. A Nyugatban nekem 1938-ban jelent meg először novellám, s attól kezdve a Babits, majd Illyés Gyula szerkesztette Magyar Csillag rendszeresen közölte munkáimat. De első — s mai szemmel is fontosabbnak, jellemzőbbnek érzett — írásaim a Sárközi György által szerkesztett Válaszban láttak napvilágot. Íróvá avatattasom tehát a Válaszhoz fűződött, s ez sem véletlen. Mert a Nyugat a harmincas évek vége felé — Babits e különben nagyon fontos írói korszakában — egy nemesen, magas színvonalúan konzervatív folyóirat volt, amely

mindenféle modern áramlatban csupán divatot vagy modoroskodást látott; ellentétben a Sárközi György képviselte Válaszsal, amely minden formabontó, formaujító irányzat számára nyitott volt.

— Csakhogy egy olyan irodalmi „nagyhatalom”, mint a Nyugat hatása alól aligha vonhatta ki magát bárki is.

— Ha olykor próbálkoztunk is az elszakadással, nyilvánvaló, hogy a legszorosabb köztünk az a Nyugathoz, mégpedig azért, mert a Nyugat olyan igényt és színvonalat képviselt, amelyet kívülről egyetlen folyóirat sem.

— A szokványos realizmus tagadásától a különböző utak-mód-szerek kipróbálásán át Sötér István útja végül visszakanyarodott a realizmushoz, igaz, annak egy megemelt, sokak szerint „tündérrinek”, „költőinek” nevezett változatához.

— A szürrealizmus szoros kapcsolatban van a romantikával, úgy is mondhatnám: a romantikának egy modern és túlhajtott változata. Márpedig a harmincas években, a háború előtti Európában Magyarországon is egyfajta kapuzárás előtti idillhangulat uralkodott. Az irodalomban mindez a játékoság, a csoda, a tündériesség formájában jelentkezett, amire a szürrealizmus bőven adott lehetőséget: már-már idilli képet festett a világról. Ez az eufóriás hangulat érhető tetten első regényemben, a Fellegjárásban, korai novelláimban, de ez a Jékely-versek álomszerűségében. Rónay György költeményeiben is. Ennek a csodáirodalomnak az ars poeticaát fejtegette ki Szerb Antal, s támogatta talán nála is jobban Halász Gábor. Ebből az eufórikus, idilli hangulatból ébresztett fel bennünket a háború. Az átélt válságok, súlyos problémák után 1943-tól már mindannyiunk számára világgóssá vált a korszak történelmének katasztrófa-jellege. Szakítva tehát a csoda, a tündériesség hangulatával — szembe kellett néznünk az anti-idilllel, az anti-eufóriával: egyszóval a valósággal.

— Az ötvenes évektől kezdve az író egy időre teljesen elhallgatott.

— Igen, mert rossz korszak jött rossz feltételekkel, merev, kiagyalt, éleltenes esztétikával. Ne is beszéljünk róla, örüljünk, hogy túljutottunk rajta!

— Szükség lenne-e véleménye szerint manapság egy Nyugat-típusú folyóiratra?

— Föltétlenül szükség lenne, mert az időben elmulasztott lehetőségek hosszú ideig megboszszulhatják magukat. A Nyugat közvetlen folytatóját ugyanis — mint gyűjtőfolyóiratokat — megérvényesíteni akartak egy bizonyos igényt, elvet, színvonalat. Nem utolsósorban kritikai rovatokkal. Az elő utód-folyóiratok viszont éppen kritikai rovatukban nem eléggé erősek. Meggyőződésem, hogy az irodalom ma sincs válságban, de határozott, egyre mélyülő válság jellemzi irodalmi életünket.

— Milyen tervek foglalkoztatják most az irodalomtörténészt, a szépirot?

— Irodalomtörténészként a Világos utáni irodalomról szóló korszakmonográfiáimnak, a Nemes és haladásnak az esszéista feldolgozást tervezem. De vannak még regényírói köteleseim is. Azt a tematikát, amelyet a Bünbeesés, Az elveszett bárány és a Budai Oroszlán című trilógiámban jártam körül, az Új Írás januári számában megjelent Teihold című novellámmal lezártam ugyan, de ez — a műfajból következően — nyilván csak szükségmegoldás. A tematika igazi lezárása egy hatvanas éveket feldolgozó regényt igényelne. S bár jelenleg egy korai regényem, A templomrabló anyaganak kibővítését dolgozom, szeretném, ha e tervem is sikerülne.

M. T. M.

Kiss Benedek

Zene

Bagarol-homály volt, bagarol-éjjel...
Bagarol-rekedten dadogó néger
forgott a korongon, antracit-arca
bogárlott vágya vérvöröseben.

Gyötrődött: egy szép, egy szép, a legszebb
lány felé hangja kobrázva küszött,
rángatta, rágta koloncát — nyelvét,
s hallottam a szép lány kuncog.

Máglya volt már a zene alattam,
már már izzó hasábok trónusán ültem,
a fülledt, sercegő kármin-homályban
zörgött rajtam a bőr: Megfeketültem!

Senki sem tudhatta, hogy cigarettám
füstjén egy lányalak parázslott át,
kinek vad szépsége ugyanigy egetett
egykor — s mint szénégetők a boksát.

Pintér Lajos

Északi—déli szerelem

Északról üzen a szerelem, ott minden fehér.
Jégzajlás-kontinens: sisakos Ophelia,
a hóvár asszonya szép mellét kibontja.
Kéthúrú hegedű: vonat tolat rajta zenét.

Délről üzen a szerelem; utazás, kalandozás —
napfényes kontinens: postaládába dobott levél.
Derű, tűzpiros pincébe jutok-e? Vagy örök
vaddarázs: kollégiumi vaság a világ?

Ágh István

Kárvallott bordal

Múlandóság nevű fogadóban
drágán mérik vörös boromat
mennél komorabb a kurucvére
kocsmárosom annál vidorabb
mennél inkább rezes ez a csapszék
annál inkább otthontalanabb
lenyelni az időt egy ivásra
lecsapni az üres poharat
józsárgom botrányokozása
nagy részesség iránt mutogat
a mutató megáll az órában
zabál a perc döglött bogarat
fölfújódik mint egy ezüst bálna
szétpukkan az éi csücske alatt
Múlandóság nevű fogadóban
drágán mérik vörös boromat